

**ARTVİN BARAJ REZERVUARLARI ALTINDA KALAN MADDİ
KÜLTÜREL MİRAS VE BU KONUDAKİ UYGULAMALARIN
SÜRDÜRÜLEBİLİR KORUMA İLKELERİ BAKIMINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ***

**THE MATERIAL CULTURAL HERITAGE LAYING UNDER
ARTVİN DAM RESERVOIRS AND THE EVALUATION OF THE
APPLICATIONS IN THIS REGARD IN TERMS OF SUSTAINABLE
PROTECTION PRINCIPLES**

Seyfi BAŞKAN**

Özet:

Başından bu yana insanlığın en önemli sorunlarından biri olan enerji üretimi ve temiz kaynaklara bağlı olarak kapasite artırımı projelerinin çok yönlü olumsuz sonuçları olmuştur. Bu makalede; Artvin ili sınırları içinde, Çoruh nehri üzerinde yapılan baraj ve HES projelerinin gerçekleştirilmesi sürecinde tarihi ve kültürel mirasın kaybına yol açan hatalar ve benzeri durumlarda yapılması gerekenler değerlendirilmiştir.

Tarihi çevre ve maddi kültür varlıklarını da kapsayan doğal çevrede planlanan baraj, hidroelektrik santrali vb. projelerin ve bunların kullanımının ekosistem ve biyoçeşitliliğe nasıl bir tesiri olduğu, sosyo-ekonomik ve çevresel etkileri ile bu etkilerdeki değişimin nasıl sonuçlar doğurabileceğinin planlaması yapılırken tüm taşınır-taşınmaz somut kültür varlıkları ve tarihi çevre de hesaba katılmalıdır.

Ülkemizin sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlamayı amaçlayan doğal ve tarihi çevrelerde gerçekleştirilmesi planlanan tüm projelerin planlama kademelerinde yerel ve ulusal ölçekte korumacılık vizyonu veya politikaları çerçevesinde beklentileri optimize edecek, doğacak sorunları çözümlenecek rasyonel bir “stratejik planlama” anlayışının öngörülmesi gerekir.

Anahtar Kelimeler: Artvin, Korumacılık, Koruma Politikası, Kültürel Miras, Çoruh Nehri, Artvin Barajları ve HES’leri.

---

* Bu makale, Gazi Üniversitesi’nce, Bilimsel Araştırma Projeleri (05/2005-26) kapsamında desteklenen “Artvin / Çoruh Barajları Su toplama ve Etkilenme Alanlarında Kalan Tarihi ve Kültürel Mirasın Tespiti/ Determination Of Historical and Cultural Heritage That Have Remained under Water Catchment Areas of Artvin Çoruh Dams” başlıklı, Bilimsel Araştırma Projesi (2005-2008) ve bölgede 2002-2017 yılları arasında sürdürülen çalışma sonuçları ile hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü – Ankara sbaskan@gazi.edu.tr

Seyfi Başkan

Artvin Baraj Rezervuarları Altında Kalan Maddi Kültürel Miras ve Bu Konudaki Uygulamaların Sürdürülebilir Koruma İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi

The Material Cultural Heritage Laying Under Artvin Dam Reservoirs and the Evaluation of the Applications in this Regard in Terms of Sustainable Protection Principles

Abstract:

The projects on the energy generation, which is one of the most important problems of humankind since the beginning, and the capacity increase depending upon the clean resources have had various negative consequences. In this article; the mistakes leading to loss of historical and cultural heritage during the realization of the dam and HEPP projects performed on Çoruh River within the boundaries of Artvin province and the actions to be taken in similar situations have been evaluated.

When doing the planning of how the projects such as dams, hydroelectric power plant, etc. planned in the natural environment including historical environment and material cultural assets as well and their usage affect the ecosystem and biodiversity, their socio-economic and environmental impacts and what can be the consequences of the changes in these impacts, all the movable-immovable tangible cultural assets and the historical environment should be taken into consideration as well.

It is necessary to provide a rational "strategic planning" approach that will optimize the expectations in the planning stages of all the projects planned to be realized in natural and historical environments, which will contribute to the sustainable development of our country, within the framework of the visions or politics of protection at local and national scale. The "protection-focused" strategy created in this way will form a consensus among stakeholders in maximizing the social, economic and environmental benefits of public investments, in determining institutional regulations planned with socio-economic expectations within or outside the settlement boundaries in general terms. Such regulation and planning will not only provide opportunities for the evaluation and development of the roles and responsibilities of the different institutions in order to reduce the investment costs and to activate the implementation and monitoring functions by contributing to the realization of economic stimulus and participation measures but also will provide the sustainability of the natural and historical environment and the movable-immovable historical cultural assets as well.

Key words: Artvin, Protectionism, Protection-Focused, Cultural Heritage, Çoruh River, Artvin dam and HEPP projects.

GİRİŞ

Tarihi kültürel mirasın sürdürülebilir korumacılık açısından en önemli önceliği taşınır-taşınmaz tarihi kültür varlıklarının doğal ve tarihi çevre ile birlikte yaşatılabilir olmasıdır. “*Kültür varlığının korunmasındaki temel tutum korumanın kalıcı olması, sürekliliğinin sağlanmasıdır.*” şeklindeki Venedik Tüzüğü’nün¹ 4. Maddesi bu önceliği ifade eder.

---

¹ “Tarihi Anıtların ve Yerleşmenin Korunması Onarımı için Uluslararası Tüzük” II. *Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi* 25-31.05.1964, Venedik. Venedik Tüzüğü tarihî yapıların korunması ve restorasyon hakkında uluslararası bir çerçeve belirleyen 1964 tarihli bir antlaşmadır.

“Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleri” şeklinde tanımlanan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda ki (Kanadoğlu 1998:124; Resmi Gazete-18113-23.7.1983) “koruma kavramı”, yani temel bir iç hukuk normu, söz konusu tüzüğün 7. maddesinde ifade edilen “Bir anıt tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Anıtın tümünün ya da bir parçasının başka yere taşınmasına kültür varlığının korunması bunu gerektirdiği ya da çok önemli ulusal veya uluslararası çıkarların bulunduğu durumlar dışında izin verilmemelidir.” şeklindeki uluslararası mutabakatın ruhunu yansıtır.

Son 50-60 yılda farklı korumacılık ilkelerinin tartışıldığı ve yenilediği platformlarda yeni yaklaşımlar önerilmiş ve kabul edilmişse de ‘taşınmaz’ kültür varlıklarının ‘taşınması’ ve rekonstrüksiyonları hakkındaki ilke kararlarındaki genel tutum aynı kalmıştır (Ahunbay, 2002, s. 27-29).

Ancak, güncelliğini ve önemini halâ koruyan bu ilkeleri bugüne kadar farklı yorumlayan ‘kamusal irade’ ve ‘resmi korumacılık otoriteleri’, kamusal hizmet ve proje uygulamalarının önünü açmak için, ya da kamu ihalelerini alan yüklenici firmaların ihale sözleşme ve şartnamelerinde bu yönde bir hüküm olmadığından, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun Baraj alanları içinde kalan taşınmaz kültür varlıklarının ve arkeolojik sit alanlarının koruma ve kullanma koşulları ile ilgili güncellenen ilke kararlarına² rağmen, kültür varlıklarının taşınmasının bir alternatif olmadığı, basit kurtarma kazıları ve göstermelik yerinde konservasyon uygulamalarıyla yetinen ‘ekonomik’ bir korumacılığı tercih ederek, ‘projelendirilen sahalarda’, ‘genellikle’ tarihi ve kültürel mirasın sulara terk edilmesi yolunu seçmişlerdir.

Halbuki, planlı kalkınma hedef ve politikaları içinde “Sürdürülebilir Kalkınma ve Kültür” başlığı açılan devletin kalkınma planları içinde bu yöndeki hedefler ve politikalar açıkça belirtilmiştir. Üstelik, “çevre mevzuatı ve standartları geliştirilmiş, kurumsal ve teknik altyapısı iyileştirilmiş çevre yönetiminden” söz edilen, bu kapsamda da “Tarihi mirasın korunması çalışmalarında özgün proje ve malzeme kullanılması ile planlı ve bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesi ihtiyacı”nın altı çizilen Onuncu Kalkınma Planı hedef ve politikaları, büyük kamu projeleri için sürdürülebilir kalkınma ve

² Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun Baraj alanlarına ilişkin 20/3/2009 tarih ve 749 sayılı İlke Kararının Danıştay 6. Dairesinin 26/10/2009 tarih ve E: 2009/7251 sayılı, 9/11/2009 tarih ve E: 2009/7215 sayılı ve 7/12/2009 tarih ve E: 2009/7466 sayılı kararları ile iptal edilmesi nedeniyle, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 28 inci maddesi uyarınca konunun değerlendirilmesi sonucu oluşturulan 22/4/2010 tarih ve 765 sayılı İlke Kararının uygulamadaki yetersizliği nedeniyle; Ülkemizdeki su kaynaklarının doğru ve yerinde kullanılması için yapımı zorunlu görülen baraj alanları içinde kalan taşınmaz kültür varlıklarının ve arkeolojik sit alanlarının koruma ve kullanma koşulları ile ilgili, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun 10/4/2012 Tarih 36 Sayılı, İlke Kararı.

kültürel miras açısından önemli bir referanstır³. Yanı sıra, toplumsal bilinç ve kamusal irade bir başka deyişle sürdürülebilir rasyonel korumacılık yönetimi; başta temiz enerji veya diğer planlaması yapılan kamusal hizmet ve projelerin gerçekleştirilebilirliğini, tüm tarihi ve kültürel mirasla bir arada var ederek sürdürebilmek de mümkündür (Madran ve Özgönül 1981, s. 283-30). Örneğin tarihi çevre ve maddi kültür varlıklarını da kapsayan doğal çevrede planlanan baraj, hidroelektrik santrali vb. projelerin ve bunların kullanımının ekosistem ve biyoçeşitliliğe nasıl bir tesiri olduğu, sosyo-ekonomik ve çevresel etkileri ile bu etkilerdeki değişimin nasıl sonuçlar doğurabileceğinin planlaması yapılırken tüm taşınır-taşınmaz somut kültür varlıkları ve tarihi çevre de hesaba katılmalıdır.

1. KORUMA POLİTİKASI

Bu konuda yaşanmış ve yaşanması muhtemel birçok olumsuz örnek olmakla birlikte, tarihsel maddi kültürün sürdürülebilir bir ortamda yaşatılması amacıyla gerçekleştirilen, ortak bir tavır, ‘*koruma politikası*’ veya korumacılık stratejisinin parçası olmayan olumlu ancak tekil uygulamalar da yapılmıştır. 2017 yılı mayıs ayında, Ilısu Baraj rezervuarı içinde kalmaması için taşınması gerçekleştirilen, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın oğlu Zeynel Bey’in, Osmanlı İmparatorluğu’nun kazandığı 1473 yılındaki Otlukbeli Savaşı’nda hayatını kaybettikten sonra yapılan Batman’ın Hasankeyf İlçesindeki türbesi ve ilçedeki cami, hamam vb. Artuklu eserlerinin yeni yerleşkelerine taşınması ve taşınacak olması korumacılık açısından çok önemli bir prestij projesidir.

Oysa tek örnekle sınırlı olmayan, ülkemizin sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlamayı amaçlayan doğal ve tarihi çevrelerde gerçekleştirilmesi planlanan tüm projelerin planlama kademelerinde yerel ve ulusal ölçekte korumacılık vizyonu veya politikaları çerçevesinde beklentileri optimize edecek, doğacak sorunları çözümleyecek rasyonel bir “*stratejik planlama*” anlayışının öngörülmesi gerekir. Bu şekilde oluşturulmuş “koruma odaklı” strateji, genel anlamda bir yerleşme sınırları içerisinde veya dışında, sosyo-ekonomik beklentilerle planlanan kurumsal düzenlemelerin belirlenmesinde, kamu yatırımlarının sosyal, ekonomik ve çevresel faydalarının en üst düzeye çıkarılmasında, paydaşlar arasında konsensus oluşturacaktır. Bu tür bir düzenleme ve planlama ekonomik teşvik ve katılımcılık önlemlerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlayarak, yatırım maliyetlerinin düşürülmesi, uygulama ve izleme fonksiyonlarının etkinleştirilmesi amacıyla farklı kurumların rollerinin ve sorumluluklarının değerlendirilmesi ve geliştirilmesi için bir fırsat oluşturacağı gibi, doğal ve tarihi çevre ile taşınır ve taşınmaz tarihi kültür varlıklarının da sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.

³ Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara 2013 s., 44,45.

Böylelikle de, toprağı, bitki örtüsünü, su ve diğere doğal kaynakları ve varlıkları geçmişten bugüne kadar kullanan nesillerin maddi manevi miraslarının kamu adına korunması, geliştirilmesi, yararlanılması ve gelecek kuşaklara aktarılması ile ülkemizin sürdürülebilir kültürel ve ekonomik kalkınması bir arada sağlanabilecektir.

Fotoğraf 1: Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel Mirza'nın Türbesinin Taşınması. Hasankeyf, Batman. [(<http://www.milliyet.com.tr/650-yillik-zeynelbey-turbesi-tasini-gundem-2449039>) (Erişim: 12.05.2017)]

2. ÇORUH HAVZASI ENERJİ PROJELERİ

Çoruh Vadisi topografyası, sarp kayalıklardan oluşan çok dik yamaçlar ve bu yamaçların ara kesitindeki vadi ve kanyonlardan oluşur. Bu dik eğimli vadilerden yüksek hızla akan Çoruh nehri ana kol ve yan kolları ile yüzlerce yıl vadi yataklarını oyararak bugün Baraj ve HES rezervuarı sularına terkedilen derin ve çarpıcı kanyonları oluşturmuşlardır (Avcı, 2000, s. 127). İl sınırları içinde 180 kilometre boyunca uzanan Çoruh Vadisinin ilk yüz kilometresi Yusufeli-Zeytinlik Köyü arasında, kalan 80 kilometresi de Zeytinlik Köyünden kuzeye uzanarak Borçka'ya ulaşır. Genellikle U ve V şeklinde dar ve derin boğazlar şeklinde olan vadi ikinci kısmında ilk kısma göre daha geniştir (Özdemir, 2002, s. 3). Türkiye'deki nehir havzaları içinde yıllık ortalama 6 milyar 300 milyon m³'lük akış hacmi ile on ikinci, ekonomik olarak kullanılabilir 10 milyar kilovat-saat (kwh) enerji üretim potansiyeli itibarıyla de dördüncü sırada yer alan Çoruh nehri ve havzası, diğere havzalar içinde var olan brüt enerji potansiyeline oranla, ekonomik olarak kullanılabilir enerji payı olan %45 ile en yüksek havzadır.

Şekil 2: Çoruh Havzası Gelişme Planı (Sucu ve Dinç, 2008, s. 34'ten işlenerek)

İnşası devam eden Yusufeli Barajı ve akış yukarısındaki/ memba Laleli, İspir, Güllübağ, Aksu ve Arkun Barajları planlamaları da devam etmektedir⁵. Yine, akış yukarısında Berta Çayı kolu üzerindeki Bayram ve Bağlık Baraj projeleri etüdleri de ilgili kurumlarca çalışılmaktadır (Başkan, 2005).

2.1. Enerji Projeleri ve Artvin'de Kaybedilen Tarihi Kültürel Miras

Ülkemizin en önemli sorunlarından biri olan enerji üretimini yerli ve temiz kaynaklara bağlı olarak artırmak amacıyla, Artvin'de veya Doğu Karadeniz'de, yapılan baraj ve HES projelerinin bedeli ne yazık ki doğal ve tarihi kültürel çevrenin yok oluşu olmaktadır. Örneğin Artvin ili sınırları içerisinde, Çoruh Nehri ana kolu üzerinde yapımı tamamlanan Muratlı, Borçka, Deriner ve Artvin Barajları ile yapımı devam eden Yusufeli Barajı H.E.S. ile Berta Çayı kolu üzerindeki Bayram ve Bağlık barajları rezervuarı içinde 1 ilçe, 1 belde ve 33 köy yerleşimi kalacak toplam 11804 hane ve 38211 kişi etkilenmiş olacaktır. Çoruh Nehri'ne yapılan veya yapılacak olan barajlarda il nüfusunun %28,1'i etkilenecektir (Gündüz, 2001, s. 212, 213).

⁵ Yusufeli Barajı ve Hidroelektrik Santral Projesi Bilgilendirme Kitapçığı, DSİ, 2005, Artvin; Çoruh Projeleri 26. Bölge Müdürlüğü 2003 Yılı Takdim Raporu, DSİ, Artvin; Çoruh Nehri Havzası Master Planı Raporu, Cilt I-II, EİEİ, 1982, Ankara.

Seyfi Başkan

Artvin Baraj Rezervuarları Altında Kalan Maddi Kültürel Miras ve Bu Konudaki Uygulamaların Sürdürülebilir Koruma İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi

The Material Cultural Heritage Laying Under Artvin Dam Reservoirs and the Evaluation of the Applications in this Regard in Terms of Sustainable Protection Principles

Fotoğraf 2: Deriner Barajı, Artvin. Mart 2013 (Fotoğraf: S. Başkan)

Sadece Deriner baraj projesinden 2'si tamamen, 26'sı da kısmen olmak üzere toplamda 28 köy ve bu köylerin mahalleleri etkilenmiştir. Bunlar arasında Zeytinlik ve Oruçlu köyleri en dikkat çekicileri olup, köy alanının tamamı sular altında kaldığı için yerleri değiştirilmiştir. Örneğin sürmekte olan baraj projesi tamamlandığında sadece Artvin'in Yusufeli ilçesinde 19 köy ve ilçe merkezi ile Çoruh Nehrinin Barhal, Oltu ve Tortum kollarıyla birlikte 60 kilometre uzunluğundaki bir bölümü sular altında kalacaktır⁶. Bu alanda Erken Ortaçağ Dönemine ait olduğu düşünülen Öğdem, Tekkale, Çevreli kaleleri ile Barhal (961-973), İşhan (10. Yüzyıl ortaları) kiliseleri ve Dört Kilise Manastırı (10. Yüzyıl ikinci yarısı) gibi anıt eserler Yusufeli Baraj ve HES etkilenme alanı içindedir. Çevresel etki değerlendirme raporunda da belirtilen bu yapılar içinde sadece Tekkale'nin rezervuar alanında kaldığı ve su tutulmaya başlamadan önce '*yeni bir yere taşınacağı*' ifade edilmiştir⁷. Kültürel ve doğal zenginliklerin yok olması ve öte yandan göç edecek nüfusun yeniden iskân sorunu Anadolu'daki en eski yerleşim alanlarından birinin tarihle bağını koparacaktır. Tamamlanan ve işletmeye açılan Muratlı, Borçka ve Deriner Barajlarının oluşturduğu Aşağı Çoruh Havzası Projelerinin oluşturduğu baraj suları altında kalan tarihi kültürel mirasın, tarihi çevrenin geri getirilebilmesi artık mümkün değildir.

⁶ Yusufeli Barajı ve HES Projesi Yeniden Yerleşim Eylem Planı. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü. Bölüm 2. Temmuz 2006 (Rev B) Ankara s. 1.

⁷ Yusufeli Barajı ve HES Projesi Çevresel Etki Değerlendirme Raporu. Yönetici Özeti. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü. Çevre Danışmanlık LTD ŞTİ. Temmuz 2006 Ankara, s. 13.

Buralardaki mekânsal, doğal ve bunlara bağlı olarak yaşamsal tarihi izler, anılar yok olmuştur (Başkan, 2013, s. 719-736).

Çoruh Nehri üzerinde ilk tamamlanan baraj, Borçka ilçesinin 17 km akış aşağısında/ mansabında, Artvin il merkezine de 44 km. uzaklıktaki Muratlı Barajıdır. Muhtemelen, 19. Yüzyılın sonlarında veya 20. Yüzyılın ilk on beş yirmi yılı içinde yapılmış olan Borçka-Merkez Aksu Mahallesi⁸ ve Karşıköy-Yüksek Mahalle Köprüleri bu barajın suları altında kalmıştır. Borçka'dan başlayarak Artvin'in Çoruh nehri seviyesindeki ilk mahallelerine kadar yükselen Borçka Barajı da, 19. Yüzyılın sonlarında yapılmış olan; Borçka'nın 3 km. kadar güneyinde, eski Ambarlı Köyü yol ayrımında, Murgul Suyunun Çoruh'a karıştığı vadinin üst tarafında yer alan Tarakçılar, Eski Borçka-Murgul bağlantılı karayolunun 11. kilometresinde yer alan ve Korucular Köyü istikametindeki köylere geçiş sağlayan Gevül ve Hatila Deresi üzerinde Fıstıklı Köyü yakınındaki Hatila Köprülerini suları altına almıştır (Aytekin 2008, s. 429). Borçka ilçe merkezinin Artvin çıkışında, taşkın koruma ve elektrik üretimi için yapılan, göl aynası 10 km² lik bir alanı aşmayan gerek yükseklik gerekse hacim açısından fazla büyük olmayan Borçka Barajı, Batum-Artvin arasındaki tarihi ulaşım güzergâhının da yok olmasına yol açmıştır.

Fotoğraf 3: Artvin Zeytinlik Köyü Türbeleri Ağustos 2011 (Fotoğraf: Anonim)

⁸ TKVKBK (Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu)'nun 26.07.2002 gün ve 4497 sayılı kararı ile tescilli.

Seyfi Başkan

Artvin Baraj Rezervuarları Altında Kalan Maddi Kültürel Miras ve Bu Konudaki Uygulamaların Sürdürülebilir Koruma İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi

The Material Cultural Heritage Laying Under Artvin Dam Reservoirs and the Evaluation of the Applications in this Regard in Terms of Sustainable Protection Principles

Fotoğraf 4: Aşağı Türbe, Nisan 2011
(Fotoğraf: Kaya ve Kurt, 2011, s. 1-23)

Fotoğraf 5: Aşağı Türbe, Temmuz 2011
(Fotoğraf: Anonim)

Fotoğraf 6: Yukarı Türbe, Ağustos 2008
(Fotoğraf: S. Başkan)

Fotoğraf 7: Yukarı Türbe, Aralık 2012
(Fotoğraf: M. Kalaycıoğlu, Artvin DSİ
26. Bölge Müdürlüğü)

Deriner Barajı ve Hidroelektrik Santrali; Artvin il merkezinin hemen yakınında, Çoruh nehri üzerindeki, en büyük ve en fazla üretim kapasitesine sahip tesistir. Artvin şehir merkezi'nin 5 km akış yukarısından başlayarak, 395 m. maksimum su seviyesi ile Yusufeli istikametine doğru devam eden ana kol yanı sıra, Şavşat ve Ardanuç yönlerine doğru vadileri de doldurarak bölgenin en büyük baraj gölünü oluşturmuştur. Baraj suları, Yusufeli yönünde Demirkent Köyü altında yapımı planlanan Artvin Baraj gölü sınırına, Şavşat yönünde Ortaköy yakınında yapılacak Bağlık baraj gölü sınırına, Ardanuç yönünde ise Ferhatlı Köyü sınırlarına kadar yükselmiştir.

Fotoğraf 8: Avcılar Köyü Köprüsü. Ardanuç, Artvin. Kasım 2006
(Fotoğraf: S. Başkan)

Fotoğraf 9: Avcılar Köyü Köprüsü. Ardanuç, Artvin. Ağustos 2012
(Fotoğraf: M. Kalaycıoğlu, Artvin DSİ 26. Bölge Müdürlüğü)

Artvin merkeze bağlı Zeytinlik Köyündeki, muhtemel varsayımla, 12. Yüzyıl Saltuklu Dönemi Anadolu Türk yerleşimcilerine veya hiç uzak olmayan bir ihtimalle daha erken dönemin fatih Anadolu Türk kolonizatörlerine ait olan iki türbe (Başkan, 1989, s. 54-59) Deriner Baraj sularına terk edilen ilk tarihi eserler olmuştur. Türbelerin iç ve dıştan yapılan güçlendirme işleminin korumacı bir konservasyon uygulaması olduğunu iddia etmek zordur.

Seyfi Başkan

Artvin Baraj Rezervuarları Altında Kalan Maddi Kültürel Miras ve Bu Konudaki Uygulamaların Sürdürülebilir Koruma İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi

The Material Cultural Heritage Laying Under Artvin Dam Reservoirs and the Evaluation of the Applications in this Regard in Terms of Sustainable Protection Principles

Fotoğraf 10: Berta Köprüsü. Ardanuç. Artvin. Kasım 2006
(Fotoğraf: S. Başkan)

Fotoğraf 11: Berta Köprüsü. Ardanuç. Artvin. Ağustos 2012
(Fotoğraf: M. Kalaycıoğlu, Artvin DSI 26. Bölge Müdürlüğü)

Yanı sıra, çok sayıdaki sivil mimari örnek ile Artvin-Şavşat-Ardanuç yol ayrımında Güneydoğu-Kuzeybatı yönünde yaklaşık, 65 m uzunluğunda, 5 m genişliğinde ve 7.50 m yüksekliğinde 3 kemerli taştan yapılmış Berta Köprüsü⁹, Şavşat-Ardanuç yolu üzerindeki tek açıklıklı Soğanlı Kemer Köprüsü, Artvin merkeze bağlı Hamamlı Köyü'nün alt tarafında, 3.50 m.

⁹ TKVKBK'nun 10/05/2002 gün ve 4431 sayılı kararı ile tescilli.

ölçülerinde dairesel tek açıklıklı kemerli düz tabliyeli 19. yüzyılın sonlarına ait Taş Köprü¹⁰ Deriner Baraj suları altında kalmıştır. Aynı döneme ait Ardanuç İlçesine bağlı Avcılar Köyünün kuzeyinde susuz dere yatağında 11.50 m. uzunluğunda 9 m. genişliğinde ve 2.50 m. genişliğinde yuvarlak kesitli düz yollu taş köprü¹¹, Ardanuç Deresi üzerinde Avcılar Köyüne yol veren 15 m. uzunluğunda 2.50 m. genişliğinde tek açıklıklı taş kemer köprü¹² Çoruh vadilerinin doğal ve tarihi çevresi ile birlikte ancak fotoğraflarıyla hatırlanabilecektir.

Deriner Baraj gölü içinde kalacağı için proje kapsamında TKVKBK kararları doğrultusunda H. 1272/M. 1857 tarihli Zeytinlik Camii¹³, H. 1325/M. 1907 tarihli Oruçlu Köyü Camii¹⁴, Oruçlu Köyündeki Cevat-Ali Rıza Demiröz Evi¹⁵ (Gümrük Binası) yapıları belirlenen yeni yerleşkelerine taşınarak yapılan rekonstrüksiyonları Çoruh barajları projeleri kapsamında gerçekleştirilmiş nadir korumacılık uygulamaları olmuştur (Başkan 2013: 719-736).

2016 yılı başında işletmeye alınan Artvin Barajı ve hidroelektrik santrali rezervuarı Yusufeli'nin Demirkent Köyü yakınından Yusufeli'ne bağlı su kavuşumu mevki yakınında yapımı planlanan Yusufeli Barajı ve hidroelektrik santrali su tutulma alanı sınırına kadar su ile dolmuştur. Yusufeli İlçesine bağlı İnanlı Köyü gibi bazı yerleşim alanları da bu baraj gölünün altında kalmıştır. Bu nedenle İnanlı Köyü Camii de koruma kurulu kararı ile hazırlanan proje doğrultusunda sökülmüş, ileride belirlenecek yeni köy yerleşiminde rekonstrüksiyonu yapılmak üzere Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce koruma altına alınmıştır.

Çoruh'un Şavsat kolu üzerinde yapımı planlanan, Deriner Baraj gölü ile bir noktada birleşecek olan Bağlık Barajı ve hidroelektrik santrali'nin oluşturacağı baraj gölü altında ise, Sungu suyu mevki yakınında tescilsiz bir tek açıklıklı taş kemer köprü ile yakınındaki benzer özelliklere sahip yıkık bir köprü kalıntısı da kalacaktır.

¹⁰ TKVKBK'nun 26.07.2002 gün ve 4504 sayılı kararı ile tescilli

¹¹ TKVKBK'nun 26.07.2002 gün ve 4504 sayılı kararı ile tescilli

¹² (26.07.2002-4504)

¹³ TKVKBK'nun 10/05/2002 gün ve 4431 sayılı kararı ile tescilli. Takip eden kararlar;29/07/2011-3573 16/04/2014-1779.

¹⁴ TKVKBK'nun 10/05/2002 gün ve 4431 sayılı kararı ile tescilli. Takip eden karar; 29/07/2011-3573

¹⁵ TKVKBK'nun 10/05/2002 gün ve 4431 sayılı kararı ile tescilli. Takip eden karar; 29/07/2011-3573.

Seyfi Başkan

Artvin Baraj Rezervuarları Altında Kalan Maddi Kültürel Miras ve Bu Konudaki Uygulamaların Sürdürülebilir Koruma İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi

The Material Cultural Heritage Laying Under Artvin Dam Reservoirs and the Evaluation of the Applications in this Regard in Terms of Sustainable Protection Principles

Fotoğraf 12: Zeytinlik Köyü, Artvin. Ağustos 2006 (Fotoğraf: S. Başkan)

Fotoğraf 13: Zeytinlik Köyü, Artvin. Eylül 2012 (Fotoğraf: Mehmet Kalaycıoğlu, Artvin DSİ 26. Bölge Müdürlüğü)

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Artvin’de ilk kez 1960’lı yılların ortalarında Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nin kurduğu şantiyeler dolayısıyla 'baraj' kelimesiyle tanışan halk son elli yılını 'barajlar'ın kendisini nasıl etkileyeceğini, daha çok 'kamulaştırma bedelleri' çerçevesinde konuşarak ve hiçbir yatırım yapmadan geçirmiştir. Eğitim ve okullaşmanın Türkiye ortalamalarının üzerinde, kişi başına gelir düzeyinin ise Türkiye ortalamasının altında olan bir bölgede yıllarca 'çevre' ve 'sürdürülebilirlik' tartışmalarının yerini 'sosyo-ekonomik dönüşüm' ve 'kamulaştırma bedel' beklentileri almış, hatta bu nedenle 'su' ya bırakılacak topraklarda bir gelecek göremeyen genç nüfus da 'göç' hayalleriyle baraj projelerinin kısa vadeli de olsa istihdam olanaklarına bile yüz çevirmişlerdir. Bu süreçte sadece bireysel değil kamu yatırımları da ertelenmiş, barajlar projesi, Artvin'in geri kalmışlıkla ilgili sorunlarını çözmek için bir sosyo-ekonomik dönüşüm şansı olarak görülmüştür. Oysa, insan emeğiyle oluşturulmuş Akdeniz flora ve faunasına sahip sınırlı ve verimli tarım alanlarının, bağlıkların, binlerce çeşit endemik bitki türünü barındıran Çoruh vadilerinin, doğal vahşi hayvan barınak ve göç yollarının, uluslararası öneme sahip 60 km'lik bir rafting parkurunun yok olmasına yol açacaktır.

Fotoğraf 14: Zeytinlik Köyü, Artvin. Haziran 2012 (Fotoğraf: S. Başkan)

Seyfi Başkan

Artvin Baraj Rezervuarları Altında Kalan Maddi Kültürel Miras ve Bu Konudaki Uygulamaların Sürdürülebilir Koruma İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi

The Material Cultural Heritage Laying Under Artvin Dam Reservoirs and the Evaluation of the Applications in this Regard in Terms of Sustainable Protection Principles

Fotoğraf 15: Zeytinlik Camii Rekonstrüksiyonu dıştan görünüş, Eylül 2013
(Fotoğraf: S. Başkan)

Fotoğraf 16: Zeytinlik Camii Rekonstrüksiyonu harim, Eylül 2013 (Fotoğraf: S. Başkan)

Yusufeli ilçesinin ve 19 köyün su altında kalmasıyla nüfusun göçe zorlanması, oluşturulan yeni ulaşım ağı nedeniyle yerleşim birimleri arasındaki uzaklıkların artması, barajlarda meydana gelebilecek olası hasarlar ve bölgedeki deprem riskinin artması hatta Batum delta ve sahil

kesiminde kıyı erozyonu ve bölge ikliminde değişme meydana getirmesi de hali hazırda yaşanan ve olası olumsuzluklar olarak sıralanabilir. Çoruh havzası projesi tamamlanıp tüm barajlar yapıldığında, Artvin ilinin 1/5'nin, yani Akdeniz iklimi hüküm süren flora ve faunasıyla binlerce çeşit endemik bitki türünü barındıran, Çoruh vadileri, bağlıklar, doğal vahşi hayvan barınak ve göç yolları, taşınacak olan Yusufeli¹⁶ (Torun ve Özkul, 2010, s. 409; Surat ve Yılmaz, Surat, 2015, s. 69)) ilçesi ve bir çok köyü, ata mezarları, geleneksel Anadolu Türk evleri, camiler, köprüler ve bu coğrafyadaki en eski iki Türk mimarlık eseri ve nesillerce insan emeği sular altında kalmıştır ve kalacaktır.

Devam eden Yusufeli ve bütün havza boyunca yapılacak diğer barajlar nedeniyle sular altında kalacak olan tarihi ve kültürel değerlerin sürdürülebilirliği önceliği, bugünün kuşaklarına ekonomik kazancın çok ötesine geçen sosyal, siyasal, kültürel ve acil bir sorumluluk yüklemektedir. Çünkü, ekonomik bir değer olarak Çoruh barajları ile tarihi çevre ve maddi kültür varlıklarının korunmasına ilişkin ortaya çıkan paradoksun bugünkü tercih ve çözümü gelecek kuşaklara yarını olmayan bir gelecek sunarak bu topraklardaki bin yıllık tarihsel hafızayı silerek yok edecektir (Başkan, 2013, s. 719-736).

Fotoğraf 17: Narlık Köyü, Yusufeli, Artvin. Nisan 2013. (Fotoğraf: <http://haberciniz.biz/deriner-baraji-yerlesim-alanlarini-sular-altinda-birakmaya-devam-ediyor-1967086h.htm>) (Erisim Tarihi:5.4.2013)

¹⁶ İlçenin ilk kuruluşu 1879 yılında "Kiskim" (Bugünkü Alanbaşı Köyü) adı ile gerçekleştirilmiş, 16 şubat 1950 Tarih ve 3531 Sayılı Kanunla bugünkü yerine nakledilerek Yusufeli İlçe Merkezi haline getirilmiştir.

Seyfi Başkan

Artvin Baraj Rezervuarları Altında Kalan Maddi Kültürel Miras ve Bu Konudaki Uygulamaların Sürdürülebilir Koruma İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi

The Material Cultural Heritage Laying Under Artvin Dam Reservoirs and the Evaluation of the Applications in this Regard in Terms of Sustainable Protection Principles

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. (2002). ICOMOS ve Risk Altındaki Kültürel Mirasın Korunması. *Yapı Dergisi*, 244, 3, 27-29.
- Avcı, İ. (2000). Çoruh (Artvin) Vadisi'nde Enerji, Doga ve Kültür. *Zeugma Yalnız Degil! Türkiye'de Barajlar Ve Kültürel Miras*, İstanbul, s.127.
- Avcı, İ. ve Yanık, B. (1997). Çoruh Havzası Enerji Potansiyeli, Mevcut Projeler ve Artvin'in Geleceği. *Su Kongresi ve Sergisi '97, Bildiriler Kitabı*, s. 11. İstanbul.
- Aytekin O. (2002). Artvin ili Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması. *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*. 27-31 Mayıs 2002, s. 1-16. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Yayın No: 2951/1 Anıtlar Ve Muzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 91
- Aytekin O. Artvin-Erzurum İleri Çoruh Vadisindeki Tarihi Yollar Ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2007. *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt*, s. 427-436. Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Başkan, S. (1989). Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Türk Mimarlığında Türbe ve Kümbetler. *Kültür ve Sanat*, 3, 54-59.
- Başkan, S. (2008). Artvin / Çoruh Barajları Su toplama ve Etkilenme Alanlarında Kalan Tarihi ve Kültürel Mirasın Tespiti/ Determination Of Historical and Cultural Heritage That Have Remained under Water Catchment Areas of Artvin Çoruh Dams. *Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri (05/2005-26) Yayınlanmamış BAP Alan Araştırması* 2008, Ankara.
- Başkan, S. (2013). Artvin Deriner Barajı Suları Altında Kalan Bazı Tescilli Tarihi Yapıların Koruma ve Sürdürülebilirlik Uygulamaları. (B. Sayılır, Ed.) *Türk Dünyası Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 719-736. 4-8 Kasım 2013 Eskişehir.
- Çoruh Nehri Havzası Master Plâni Raporu*. Cilt I-II, EİEİ, 1982, Ankara.
- Çoruh Projeleri 26. Bölge Müdürlüğü 2003 Yılı Takdim Raporu*. DSİ, Artvin.
- Eroğlu, V. (2013). *Çoruh'un Mavi Gerdanlıkları*. DSİ 2013 Ankara.
- Gürbüz, A. (2007). Sürdürülebilir Enerji Temini Kapsamında Hidrolik Kaynaklı Enerjinin Önemi. *IV. Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 289-298. Kayseri: Türkiye Makine Mühendisleri. Odası Yay. 452. 23-24 Kasım 2007.
- Surat, Hilal vd. (2015). Yusufeli Ve Yakın Çevresinin Ekoturizm Kullanım Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma / Yusufeli And Its Surroundings A Study On The Potential Use Of Ecotouris. *Doğu Coğrafya Dergisi /Eastern Geographical Review*, 20 (34), 61-88.
- Kanadoğlu, S. (1998). *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kaya, E. ve Kurt, S. (2011). *Artvin İli Merkez Zeytinlik Köyü Aşağı Türbe, Yukarı Türbe Sondaj Kazısı. Kazı Sonuç Raporu*. Rize Müze Müdürlüğü Rapor No.2011/3 30.05.2011, s. 1-23.
- Kültür Bakanlığı .(1999). *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları*, Yayın No:2329, Ankara.
- Madran, E. ve Özgönül, N. (1981). Plan'lı Dönemde (1963-1981), Tarihi Çevre'nin Korunması ve Değerlendirilmesinde Kamunun Yaklaşımı. *Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi Bildiriler Kitabı*, Cilt II, 283-301.

- Orhan, F. ve Gök, Y. (2016). Baraj Yapımı Nedeniyle Yeri Değiştirilen Yerleşmelere İki Örnek: Oruçlu Ve Zeytinlik Köyleri (Artvin) / Construction Of The Dam Due To The Replaced Settlement Place Example: Fasting And Olive Villages (Artvin). *Doğu Coğrafya Dergisi /Eastern Geographical Review*, 21 (35), 131-148.
- Sever, R. (2005). Orta Çoruh Havzası'nda Yapılması Planlanan Yusufeli Barajı'nın Sosyal ve Ekonomik Etkileri. *Ulusal Coğrafya Kongresi (Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına) Bildiri Kitabı*, 659-667.
- Sever, R. (2005). *Çoruh Nehri Enerji Yatırım Projeleri ve Çevresel Etkileri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sucu, S. ve Dinç, T. (2008) Çoruh Havzası Projeleri. *TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi –Bildiriler-* s. 34. 20-22 Mart 2008 Ankara, *T.C. Resmi Gazete*. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu.(18113), 23.7.1983.
- Torun, İ. ve Özkul O. (2010). Yusufeli Kasabasının Toplum Yapısı. (M. Demirel - M.Akıllı, Ed.). *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu –Bildiriler-* , 407-416. İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayını.
- Yusufeli Barajı ve HES Projesi Çevresel Etki Değerlendirme Raporu. Yönetici Özeti*. (2006). Ankara: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü. Çevre Danışmanlık LTD ŞTİ.
- Yusufeli Barajı ve Hidroelektrik Santral Projesi Bilgilendirme Kitapçığı*. (2005). DSİ, Artvin.
- Yüksek, Ö. ve Kangal, M. (2008). Türkiye'nin Hidroelektrik Potansiyel ve İhtiyacının Değerlendirilmesi. *Su ve Enerji Konferansı Bildiriler Kitabı*, 36-46. 25-26 Eylül 2008 Artvin.